

Apunts Educación Física y Deportes

ISSN: 1577-4015

ISSN: 2014-0983

pubinefc@gencat.cat

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya

España

Fernández-Lasa, Uxue; Usabiaga, Oidui
Emakumea Pilotari: impacto de un programa recreativo diseñado con y para mujeres pelotaris
Apunts Educación Física y Deportes, vol. 35, no. 137, 2019, July-September, pp. 129-141
Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya
España

DOI: [https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.\(2019/3\).137.10](https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2019/3).137.10)

Available in: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=551660713015>

- How to cite
- Complete issue
- More information about this article
- Journal's webpage in redalyc.org

redalyc.org

Scientific Information System Redalyc

Network of Scientific Journals from Latin America and the Caribbean, Spain and Portugal

Project academic non-profit, developed under the open access initiative

Emakumea Pilotari: The Impact of a Recreational Programme Designed with and for Female Basque Pelota Players

Uxue Fernández-Lasa^{1*} and Oidui Usabiaga¹

¹ Faculty of Education and Sport, Department of Physical Education and Sport, University of the Basque Country / Euskal Herriko Unibertsitatea, Spain

Emakumea Pilotari: impacte d'un programa recreatiu dissenyat amb i per a dones pilotaris

Uxue Fernández-Lasa^{1*} i Oidui Usabiaga¹

¹ Facultat d'Educació i Esport, Departament d'Educació Física i Esportiva, Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea, Espanya

Abstract

This study aimed to evaluate the impact of the *Emakumea Pilotari* (female Basque pelota player) programme organised by the Gipuzkoan Federation of Basque Pelota on the participants. The data were extracted from an ethnography carried out in the 2011-12 season in which 28 women between the ages of 20 and 60 participated; from two discussion groups held in 2013 and 2016, where 12 women between the ages of 24 and 60 participated; and from documents related to the programme. After an inductive analysis, the results suggest that the opportunity to play Basque pelota in a safe and comfortable environment facilitates female Basque pelota players' access to this sport, since it is "their time and their day". The sense of group belonging and the opportunity to play with a more cooperative approach created greater adherence to the task among the participants, since their participation is aimed at both interpersonal relationships and the sport activity. The female Basque pelota players feel included in this programme, as they believe that it is tailored for them, and they emphasise that the proposed exercises make all participants able to enjoy it, regardless of their playing level. Designing and implementing sports-recreational programmes exclusively with and for women can significantly increase their level of participation and their group involvement.

Keywords: physical activity, recreation, woman, equity, programme evaluation, Basque pelota

Introduction

Men and women have not received the same consideration in terms of gender equality in sport, since the androcentric model has been reproduced from a historical perspective (Hargreaves, 2000; Puig & Soler, 2003). The process of change is not easy, since women have to overcome sexist prejudices and gender stereotypes which are even further accentuated when

Resum

El present estudi va pretendre avaluar l'impacte en les participants del programa Emakumea Pilotari (dona pilotari), organitzat per la Federació Guipuscoana de Pilota Basca. Les dades van ser extretes d'una etnografia realitzada en la temporada 2011-12 on van participar 28 dones de 20 i 60 anys, de dos grups de discussió realitzats els anys 2013 i 2016, on van participar 12 dones de 24 i 60 anys, i de documents relacionats amb el programa. Després de l'anàlisi inductiva es va concloure que l'oportunitat de jugar a pilota en un ambient de seguretat i confort facilita l'accés de les pilotaris a aquest esport, ja que suposa "la seva hora i el seu dia". El sentiment grupal i l'oportunitat de jugar amb un enfocament més cooperatiu creen una gran adhesió a la tasca entre les pilotaris, ja que la seva participació va dirigida tant a les relacions interpersonals com a aquesta activitat esportiva. Les pilotaris se senten incloses en aquest programa que creuen que està fet a la seva mesura i subratllen que els exercicis proposats possibiliten el gaudi de totes les participants, independentment del seu nivell de joc. A partir d'aquests resultats es podria concloure que dissenyar i implementar programes esportiu-recreatius exclusius amb i per a dones adultes pot augmentar considerablement el seu nivell de participació en el programa i la implicació cap al grup.

Paraules clau: activitat física, recreació, dona, equitat, avaluació de programes, pilota basca

Introducció

Els homes i les dones no han rebut la mateixa consideració quant a la igualtat de gènere en l'esport, ja que s'ha reproduït el model androcèntric des d'una perspectiva històrica (Hargreaves, 2000; Puig i Soler, 2003). El procés de canvi no és fàcil, ja que les dones han de superar prejudicis sexistes i els estereotips de gènere, que s'accentuen encara més en els casos que aquestes

* Correspondence:
Uxue Fernández-Lasa (uxue.fernandez@ehu.eus).

* Correspondència:
Uxue Fernández-Lasa (uxue.fernandez@ehu.eus).

females participate in sports that are deemed “for men” (Pfister, 2010).

Different studies have found that promoting physical-recreational activity among women is extraordinarily important because of the benefits it brings them (Taylor, Hughes, & Koufaki, 2013). However, according to gender relations and the gender order, different perspectives have been found on how to organise and carry out programmes in reference to the composition of the groups of practitioners (Channon, Dashper, Fletcher, & Lake, 2016). On the one hand, some authors underscore the need to offer physical-sport activity (PSA) programmes exclusively for women in order to promote their participation (Gehring, 2005; McDermott, 2004; Taylor, 2014; Whittington, 2006; Whittington, Mack, Budbill, & McKenney, 2011). Nonetheless, other researchers question this kind of programme, particularly whether they are inclusive for all kinds of women (Cortis, 2009), along with mention whether or not it is better to promote co-ed contexts (Bracey, 2006; Larneby, 2016). In order to change gender relations and achieve more egalitarian sports (Gubby & Wellard, 2015), there has also been an emphasis on the need for the range of sports to be integrative by offering “neutral” activities like Korfball, where men and women participate together. However, today there is still a need to make changes in the promotion of PSA targeted at women to encourage sexual integration (Channon et al., 2016).

Recreational Programmes Exclusively for Women

An increasing number of PSA programmes are being designed, developed and implemented exclusively for women due to their positive effects (Kruisselbrink, Dodge, Swanburg, & MacLeod, 2004; Taylor et al., 2013). The most noteworthy benefits include the feeling of safety and comfort, the connection with others and freedom from stereotypes (Whittington et al., 2011).

When evaluating the impact of the “Girls on the Move” programme implemented in Scotland, for example, it was concluded that it is beneficial to hold this kind of physical activity programme with adolescent girls so that psychosocial and social wellbeing and community benefits can be fostered through shared commitment. In particular, the importance

participen en els esports denominats ‘masculins’ (Pfister, 2010).

Diferents estudis han constatat que la promoció de l’activitat físicorecreativa entre les dones és de suma importància per tots els beneficis aportats (Taylor, Hughes i Koufaki, 2013). No obstant això, en funció de les relacions i l’ordre de gènere, s’han trobat diferents perspectives respecte a la manera d’organitzar els programes i el seu desenvolupament en referència a la composició dels grups de practicants (Channon, Dashper, Fletcher i Lake, 2016). D’una banda, diverses autores subratllen la necessitat d’oferir programes d’activitats físicoesportives (AFD) exclusivament per a dones destinats a promocionar la seva participació (Gehring, 2005; McDermott, 2004; Taylor, 2014; Whittington, 2006; Whittington, Mack, Budbill i McKenney, 2011). Altres investigadores, en canvi, presenten alguns dubtes sobre aquest tipus de programes, posant en qüestió si són inclusives per a tota mena de dones (Cortis, 2009) o la conveniència de promoure contextos coeducatius (Bracey, 2006; Larneby, 2016). Amb la finalitat de canviar les relacions de gènere i aconseguir un esport més igualitari (Gubby i Wellard, 2015), també s’ha emfatitzat sobre la necessitat que l’oferta sigui integrativa, oferint activitats ‘neutrals’ com el Korfball, on participen junts homes i dones. No obstant això, en l’actualitat es continua recalcant la necessitat de realitzar canvis en la promoció de les AFD dirigides a dones per a impulsar d’aquesta manera la integració sexual (Channon et al., 2016).

Programes recreatius exclusius per a dones

Cada vegada es dissenya, desenvolupa i implementa un major nombre de programes d’AFD d’oci dirigits únicament a dones, a causa dels béns que aquests els aporten (Kruisselbrink, Dodge, Swanburg i MacLeod, 2004; Taylor et al., 2013). Entre els beneficis a destacar estan el sentiment de seguretat i confort, la connexió amb les altres i la llibertat respecte als estereotips (Whittington et al., 2011).

En l’avaluació de l’impacte del programa “Girls on the Move” implantat a Escòcia, per exemple, es va concloure que és beneficiós realitzar aquest tipus de programes d’activitat física amb noies adolescents per, mitjançant el compromís adquirit, fomentar el benestar psicosocial, social i els beneficis comunitaris. En particular, es va subratllar la importància que el

of the programme only being held among girls was stressed because of their level of involvement (Taylor et al., 2013). Likewise, separating groups by sex makes it easier to have a set of activities devised according to their interests (Gehring, 2005). In this sense, several authors stress the need to offer leisure PSA targeted at the interests of women, according to their personalities and needs (Little, 2002; Puig & Soler, 2003; Roura Coma, 1999), which differ from the more structured, rigorous organisation of the federated sports training spaces of any club or team that seeks sports revenues. Furthermore, it is deemed important to lower the competitive nature of the activities in order to promote their recreational nature by choosing a more cooperative orientation and avoiding the usual competitive facet related more to sports, yet without eliminating the competitive option for whom-ever wants it (Cortis, 2009; Flintoff & Scraton, 2001; Marsh & Peart, 1988).

Along the same lines, it has been found that when women engage in recreational PSA, their self-esteem and self-efficacy improve, leading to greater psychological wellbeing (Hornibrook et al., 1997; Taylor, 2014) and improving their perception of their health (Taylor et al., 2013) and of their level of physical skill (Culp, 1998; Marsh & Peart, 1988), as well as their social relations (Bruening, Dover, & Clark, 2009). Furthermore, socialisation and the network of positive relations becomes a fundamental factor in this kind of programme, since the level of commitment to the activity and the construction of meaningful relationships with peers are directly related (Allender, Cowburn, & Foster, 2006; Flintoff & Scraton, 2001; Roura Coma, 1999; Whittington, 2006). In fact, this peer influence is so important that it is crucial to continuing engaging in physical activity so that the participants feel safe and supported when doing it (Fernandez-Lasa, Usabiaga, Martos-García, & Castellano, 2015).

With regard to this kind of programme designed around building gender relations, Whittington (2006) found that when girls participated in nature activities targeted solely at women, they challenged the conventional notions of femininity in different ways. For example, they developed perseverance, strength and determination; they challenged assumptions about girls' abilities; they shared feelings of skill and pride; they questioned ideal images of beauty; they improved their ability to express themselves and their leadership skills; and they built meaningful

programa es realitzés únicament entre les noies pel seu nivell d'implicació (Taylor et al., 2013). Així mateix, separar els grups per sexe facilita disposar d'una selecció d'activitats que es confecciona segons els seus interessos (Gehring, 2005). En aquest sentit, diverses autores insisteixen en la necessitat d'oferir AFD d'oci adreçades als interessos de les dones, d'acord amb les seves personalitats i necessitats (Little, 2002; Puig i Soler, 2003; Roura Coma, 1999), diferint de l'organització més estructural i rigorosa dels espais esportius federats d'entrenament de qualsevol club o equip que busca rèdits esportius. A més, es creu important disminuir la naturalesa competitiva de les activitats per a promocionar l'oferta recreativa entre elles, optant per una orientació més cooperativa, fugint del vessant habitual de competició relacionada amb l'àmbit més esportiu, sense eliminar l'opció competitiva per a qui la desitgi (Cortis, 2009; Flintoff i Scraton, 2001; Marsh i Peart, 1988).

En aquesta mateixa línia, s'ha constatat que quan les dones realitzen AFD recreatives augmenten la seva autoestima i autoeficàcia, desembocant en un benestar psicològic (Hornibrook et al., 1997; Taylor, 2014), millorant la percepció de la seva salut (Taylor et al., 2013) i del seu nivell d'habilitat física (Culp, 1998; Marsh i Peart, 1988), així com de les seves relacions socials (Bruening, Dover i Clark, 2009). A més, la socialització i el teixit de relacions positives es converteix en un aspecte fonamental en aquest tipus de programes, ja que el nivell de compromís amb l'activitat i la construcció de relacions significatives amb els seus iguals estan directament relacionats (Allender, Cowburn i Foster, 2006; Flintoff i Scraton, 2001; Roura Coma, 1999; Whittington, 2006). Tant és així que la influència de les iguals es revela crucial per a continuar realitzant activitat física, de manera que les participants se senten segures i protegides per a la seva realització (Fernández-Lassa, Usabiaga, Martos-García i Castellano, 2015).

En relació amb aquest tipus de programes, dissenyats entorn de la construcció de les relacions de gènere, Whittington (2006) va observar que quan les noies van participar en activitats a la natura adreçades només a dones, van desafiar nocions convencionals de feminitat de diverses maneres. Així, van desenvolupar la perseverança, força i determinació, van desafiar supòsits sobre les habilitats de les noies, van compartir sentiments d'habilitat i orgull, van qüestionar imatges ideals de la bellesa, van augmentar l'habilitat d'expressar-se i de lideratge i van construir relacions significatives

relationships with other participants. In the same vein, Little (2002) and Hornibrook et al. (1997) concluded that women need to negotiate their access to activities in nature and resist patriarchal domination and gender stereotypes as active agents. Furthermore, there is proof of the difficulty of creating an active context that concurs with the social stereotypes and image of femininity, especially in adolescents and youths (Allender et al., 2006; Flintoff & Scraton, 2001) or in activities that have traditionally been considered male, such as activities in nature (Culp, 1998; Whittington et al., 2011). In consequence, there is a clear need to promote specific programmes in which all the participants are female, both adult and adolescent, to resist and confront the gender stereotypes and relationships in society (Puig & Soler, 2003; Whittington, 2006).

With regard to the nature of this kind of programme, some studies concur that when segregated groups are organised to encourage women's participation, a different atmosphere is created which has positive effects on the participants (McDermott, 2004; Whittington et al., 2011).

The *Emakumea Pilotari* (EM) Project

This programme was launched at a time and in a place where, as González-Abrisketa (2005) stressed, it was unthinkable for women to be players and wrestlers, since society excluded them from a prominent role in sports and public representation. This ideology was so strong that it was initially believed that being born a Basque pelota player was tantamount to being born male. This sport, which is so deeply rooted in Basque culture, has been considered inappropriate for women in the past, and still is today (Del Valle, 2001; Etxebeste, 2012). This belief still exists despite the fact that in the 20th century, until the last fronton was closed in the early 1980s, there were "raquetistas" (female pelota players who used a racquet to hit the ball) who professionally played Basque pelota in Spain, Cuba, Mexico and the United States (Urrutia & Sagastizabal, 2009).

Based on the perceived need, along with the need expressed by the female Basque pelota players themselves, the Gipuzkoan Federation of Basque Pelota (FGPV) developed the EM programme (FGPV, 2004a, 2004b) with the intention of fostering women's participation in Basque pelota and thus promoting equality in sports. This pioneering project had the assistance of several public institutions, and it was

amb altres participants. En aquest mateix sentit, Little (2002), Hornibrook et al. (1997) van concloure que les dones necessiten negociar el seu accés a les activitats en la natura i resistir com a agents actives a la dominació patriarcal i als estereotips de gènere. A més, s'ha constatat la dificultat de crear un context actiu que concordi amb els estereotips socials i la imatge de la feminitat, sobretot en adolescents i joves (Allender et al., 2006; Flintoff i Scraton, 2001) o en activitats que han estat considerades masculines com, per exemple, les activitats a la natura (Culp, 1998; Whittington et al., 2011). En conseqüència, es destaca la necessitat de promoure programes específics on totes les participants siguin dones, tan adultes com adolescents, per a resistir i enfrontar-se als estereotips i les relacions de gènere de la societat (Puig i Soler, 2003; Whittington, 2006).

Referent a la naturalesa d'aquest tipus de programes, algunes recerques coincideixen que, quan s'organitzen grups segregats per a fomentar la participació de les dones, es crea un ambient diferent que genera efectes positius en les participants (McDermott, 2004; Whittington et al., 2011).

Projecte *Emakumea Pilotari* (EM)

Aquest programa va néixer en un moment i context on, com va recalcar González-Abrisketa (2005), era impensable que les dones fossin jugadores i lluitadores, ja que la societat les exclouia del protagonisme en els esports i la representació pública. Tant va ser així que es creia que néixer pilotari implicava inicialment néixer home. Aquest esport tan arrelat en la cultura basca s'ha considerat, i encara avui dia és així, un esport no adequat per a les dones (Del Valle, 2001; Etxebeste, 2012). Aquesta consideració es fa a pesar que, en el segle XX, fins que es va tancar l'últim frontó a principis dels 80, va haver-hi "raquetistas" (dones pilotaris que empraven una raqueta per a copejar la pilota) que es van dedicar professionalment a la pilota basca a Espanya, Cuba, Mèxic i els EUA (Urrutia i Sagastizabal, 2009).

A partir de la necessitat percebuda i manifestada per les pròpies pilotaris, la Federació Guipuscoana de Pilota Basca va desenvolupar el programa EM (FGPV, 2004a, 2004b), amb la intenció de fomentar la participació en pilota basca entre les dones i promoure, d'aquesta forma, la igualtat en l'esport. Aquest pioner projecte va comptar amb ajut de diverses institucions públiques i es va posar en marxa a través d'una comissió formada per representants de pilotaris i clubs que acollien a dones que volien practicar aquest esport.

launched via a commission made up of representatives of Basque pelota players and clubs which welcomed women who wanted to practise this sport.

EM was implemented via three spheres of PSA actions: recreational, school and federated (FGPV, 2004a, 2004b; Fernández-Lasa, Usabiaga, Castellano, Etxeberria, & Mendizabal, 2015). The range of recreational activities was a first new opportunity for adult women who wanted to play Basque pelota without competing. The main purpose of the Commission was to organise recreational courses for women over the age of 16, which were taught by expert female educators from the FGPV. During the 2005/2006 season, weekly training sessions lasting an hour and a half were implemented in several towns, where the participants used a *paleta* (a kind of compact wooden racket without strings) to hit a tennis ball. These sessions were primarily for fun, mainly consisting in non-competitive group exercises, or competitive ones with no consequences, games which did not end with a winner.

Thus, the objective of this study was to evaluate the impact of the EM programme targeted solely at women registered in the recreational courses so that, based on the effects on the participants, recommendations can be proposed for the design of other recreational programmes targeted solely at women.

Methodology

This study addressed programme evaluation (Anguera & Hernández-Mendo, 2003; Castejón-Oliva, 2007), through which we sought to assess the quality of the recreational courses on Basque pelota in accordance with the general aspects referring to evaluative research proposed by Kemmis and Stake (1988), who state that the quality of the EM programme should be evaluated based on “a context of understanding in which personal biographies, cultural mores and ideological positions intertwine” (p. 9). In this sense, it was also grounded upon the gender perspective as a point of departure to analyse the relationships established within the sphere of recreational PSA, analysing the human experiences in a society from the gender perspective (which Birrell called engendered society, 2000), which includes a consideration of gender equity (Parry, 2014) in order to transform the social context via action.

This article is based on a broader study approved by the Teaching and Research Ethics Committee at the University of the Basque Country UPV/EHU and focuses on the records obtained via: (a) an ethnography,

EM es va implementar en tres àmbits d'actuació de les AFD: recreatiu, escolar i federat (FGPV, 2004a, 2004b; Fernández-Lassa, Usabiaga, Castellano, Etxeberria i Mendizabal, 2015). L'oferta recreativa va suposar una primera i nova oportunitat per a les dones adultes que volien jugar a pilota basca sense competir. La principal tasca de la Comissió va estar dirigida a organitzar cursos recreatius per a dones majors de 16 anys, els quals van ser impartits per educadores especialistes de la FGPV. Durant la temporada 2005/2006 es van implementar en diverses localitats les sessions d'entrenament setmanals d'hora i mitja, on les participants empraven una paleta (espècie de raqueta de fusta compacta sense cordatge) per a copejar la pilota de tennis. Aquestes sessions tenien un component eminentment lúdic, en el qual prevalien exercicis en grup no competitiu o competitiu sense memòria, jocs que no acaben amb una guanyadora.

Amb tot, l'objectiu d'aquesta recerca va ser avaluar l'impacte del programa EM adreçat únicament a dones inscrites en els cursos recreatius per, a partir dels efectes generats en les participants, proposar recomanacions per al disseny d'altres programes adreçats només a elles.

Metodologia

Aquest treball aborda l'avaluació de programes (Anguera i Hernández-Mendo, 2003; Castejón-Oliva, 2007), mitjançant la qual es pretén valorar la qualitat dels cursos recreatius de pilota basca, i d'acord amb els aspectes generals proposats per Kemmis i Stake (1988) referents a la recerca avaluativa, pel qual se subratlla que la qualitat del programa EM ha de ser avaluat a partir de “un context de comprensió en el qual s'entrecreen biografies personals, formes culturals i posicions ideològiques” (pàg. 9). En aquest sentit, també s'ha fonamentat en la perspectiva de gènere com a punt de partida per a analitzar les relacions que s'estableixen en l'àmbit de les AFD recreatives, analitzant les experiències humanes en una societat amb perspectiva de gènere (denominat per Birrell *engendered society*, 2000), on es contempla l'equitat de gènere (Parry, 2014) amb la finalitat de transformar el context social mitjançant l'acció.

Aquest article és part d'un estudi més ampli aprovat per la Comissió d'Ètica d'Ensenyament i Recerca de la Universitat del País Basc UPV/EHU i se centra en els registres obtinguts a través de: (a) una etnografia, principal estratègia metodològica, realitzada amb

the main research strategy, conducted with the recreational Basque pelota players between October 2011 and June 2012. Through participant observation and a field diary where details related to the subject of study were noted down (following the guidelines suggested by Markula & Silk, 2011) a total of 83 sessions undertaken by 28 women (between the ages of 22 and 60) in three towns were recorded, plus eleven of the women were also interviewed using a semi-structured script, including the two instructors; (b) discussion groups held in 2013 and 2016 with 12 recreational Basque pelota players (between the ages of 24 and 60); the second session was held to check the data saturation and increase the credibility of the study; (c) a compilation of documents associated with the EM project, most notably the internal documents of the FGPV (2004a, 2004b, 2012, 2017) and the blog and posters made to disseminate the project; and (d) a semi-structured interview with the technical director of the FGPV.

All the participants were chosen via structured intentional sampling, distinguishing the recreational Basque pelota players, the instructors and the federated teams. The data analysis was carried out inductively via coding using the ATLAS.ti 6.2 software (Frieze, 2012) and the categorisation and interpretation of the information. The themes emerged from the data: adherence to the activity, social relations, the influence of the programme on their day-to-day lives, the exclusive nature of the programme and the non-competitive nature of the Basque pelota players. Taking as a reference the criteria proposed by Guba and Lincoln (1994), the value of the veracity of the data which brings rigour to this study was supported by an extended presence in the study context; consultations with the teams who developed the transcriptions and reports made throughout the research process; and the triangulation of the data collection techniques, scenarios and informants.

Results and Discussion

Evolution in participation in the EM programme

Nine participants registered for the first course held with a single group in the 2005/06 season, and from that season on, the number of group and participants increased considerably (Table 1). It is worth highlighting that the programme welcomed a large number of women who had no organised, fun, recreational way of practising Basque pelota until 2005.

les pilotaris recreatives entre octubre de 2011 i juny de 2012. En total, mitjançant l'observació participant i un diari de camp on es van anotar els detalls relacionats a fi d'estudi (seguint les directrius proposades per Markula i Silk, 2011), es van registrar 83 sessions d'entrenament realitzades per 28 dones (entre 22 i 60 anys) en tres localitats; a més, onze d'elles van ser entrevistades amb un guió semiestructurat, incloent les dues educadores. (b) Grups de discussió realitzats en 2013 i 2016 amb 12 pilotaris (entre 24 i 60 anys) recreatius. La segona sessió es va dur a terme per a comprovar la saturació de les dades i augmentar la credibilitat de l'estudi; (c) recopilació de documents associats al projecte EM, on destaquen els documents interns de la FGPV (2004a, 2004b, 2012, 2017) o el blog i els cartells elaborats per a la difusió del projecte, i (d) entrevista semiestructurada al director tècnic de la FGPV.

Totes les participants van ser triades mitjançant un mostreig intencionat i estructurat, diferenciant les pilotaris recreatives, les educadores i els equips federatius. L'anàlisi de les dades es va realitzar de manera inductiva, mitjançant la codificació amb el programari ATLAS.ti 6.2 (Frieze, 2012), categorització i interpretació de la informació. De les dades van emergir els temes: adherència cap a l'activitat, les relacions socials, la influència del programa en el seu dia a dia, el caràcter exclusiu del programa i el caràcter no competitiu de les pilotaris. Prenent com a referència els criteris proposats per Guba i Lincoln (1994), el valor de la veritat de les dades que donen rigor a aquest treball va tenir el suport d'una presència prolongada en el context d'estudi, la comprovació amb els equips que van elaborar les transcripcions i informes realitzats al llarg del procés de recerca i la triangulació de tècniques de recollida de dades, escenaris i informants.

Resultats i discussió

Evolució de la participació en el programa EM

El primer curs organitzat en la temporada 2005/06 va comptar amb nou participants inscrites en un únic grup i a partir d'aquesta temporada, van anar augmentant considerablement el nombre de grups i de participants (taula 1). Cal destacar que el programa respon a un nombre quantios de dones que fins a l'any 2005 no disposaven de cap oferta recreativa organitzada i lúdica per a practicar pilota basca.

Table 1
 Number of groups and participants per academic year (FGPV, 2017)

Season	No. of Groups	Participants
2005/06	1	9
2006/07	6	65
2007/08	11	84
2008/09	17	161
2009/10	17	152
2010/11	17	140
2011/12	19	141
2012/13	16	140
2013/14	12	105
2014/15	8	73
2015/16	8	91
2016/17	9	118

The number of Basque pelota players experienced major fluctuations, with the maximum participation achieved in the 2008/09 season decreasing significantly. This notable decline, especially in the 2013/14 and 2014/15 seasons, may be due to the change in the organisational structure of the courses, since the federation stopped organising them directly and gave the town halls or clubs the autonomy to organise them on their own. It may also be the consequence of a positive aspect derived from the programme, that is, the emancipation of the female Basque pelota players. Once some former participants in the course had acquired the habit of playing this sport, they continued enjoying the activity without enrolling in the courses. Nonetheless, despite the drop in the number of groups, more than 100 women currently continue to participate in this recreational programme.

Perception of the Female Basque Pelota Players: “A Programme Made for Us”

In relation to adherence to the activity, several pelota players stressed it is necessary to develop and implement this kind of programme so that women participate in Basque pelota in the normal course of life. Furthermore, the visibility of adult women enjoying the fronton, which is usually located in the historical centre of each town, can help foster the participation of school-aged girls. Among the interviewees, some of them did not have the chance to keep playing in their youth since they had no adult female referents who continued playing Basque pelota. Thus, this programme has given them the chance to resume that

Taula 1
 Nombre de grups i de participants per curs (FGPV, 2017)

Curs	Grups	Participants
2005/06	1	9
2006/07	6	65
2007/08	11	84
2008/09	17	161
2009/10	17	152
2010/11	17	140
2011/12	19	141
2012/13	16	140
2013/14	12	105
2014/15	8	73
2015/16	8	91
2016/17	9	118

El nombre de pilotaris ha sofert fluctuacions importants, decreixent àmpliament la taxa màxima de participació aconseguida durant la temporada 2008/09. Aquesta baixada accentuada, sobretot en les temporades 2013/14 i 2014/15, pot ser deguda al canvi de l'estructura organitzativa dels cursos, ja que la federació va deixar d'organitzar-los directament i va donar autonomia als ajuntaments o clubs per a realitzar-los pel seu compte. També pot ser la conseqüència d'un aspecte positiu derivat del programa, o sigui de l'emancipació de les pilotaris. Algunes excursillistes, una vegada adquirit l'hàbit d'aquest esport, han continuat gaudint de l'activitat sense inscriure's en els cursos. Així i tot, actualment, malgrat la disminució del nombre de grups, les dones que continuen participant en aquest programa recreatiu superen el centenar.

Percepció de les pilotaris: “un programa a la nostra mida”

En relació amb l'adherència cap a l'activitat, diverses pilotaris destaquen que és necessari desenvolupar i implementar aquest tipus de programes, perquè les dones participin amb total normalitat en pilota basca. A més, la visibilitat de les dones adultes gaudint en el frontó, el qual habitualment se situa en el centre històric de cada localitat, pot ajudar a fomentar la participació de nenes en edat escolar. Entre les entrevistades, algunes no van tenir en la seva joventut l'oportunitat de continuar jugant, per no disposar de referents que en edat adulta continuaven jugant a pilota basca. Així, aquest programa els ha ofert l'oportunitat de reprendre aquella

recreational activity that they enjoyed so much in their childhood. Zuriñe, for example, said:

“Question. Now do you think you’re playing a boys’ sport or not?”

“No, I don’t think it has anything to do with that. It’s a co-ed sport; you have to be skilful and nothing else. I don’t think that it shows that you’re more man or woman. I simply like it [playing Basque pelota] and it’s the best thing I’ve done in my adulthood” (Zuriñe).

With regard to social relations and the creation of a sense of group belonging, all the Basque pelota players underscored the atmosphere created during the course and their satisfaction and determination to share the activity with the women in their group. Just as Roura Coma (1999) observed, they even enjoy doing different additional activities together outside the weekly pelota session, which may or may not be related to PSA. Another example of this collective sense are the conversations that emerged during the sessions, a sign of the trust that has been generated among them, an aspect that is also underscored in other studies (Hornibrook et al., 1997; Whittington et al., 2011):

“I stay in this group for the people. In the afternoons there are fewer people and you can play more, but I’ve chosen the morning because of the relationships” (Ainara).

According to Bruening et al. (2009), the fact that the programme is targeted exclusively at women helps create that sense of group belonging and community, as meaningful relationships are built with peers (Allender et al., 2006).

With regard to the perception of the activity and the relationship with their day-to-day lives, a space is generated that is solely for them so they can get away from their family responsibilities and day-to-day lives, creating a positive climate of learning and promoting the experience of recreational PSA, in line with what Whittington et al. (2011) outlined. As stated above (Fernández-Lasa, Usabiaga, & Castellano, 2015), the players perceive the weekly pelota training session as “their hour and their day”. And the experiences of Itsaso and Haizea reveal this:

“It is the only time in the day that they’re away from their family, that they’re not with their children or husbands or the bonds they have. For

activitat recreativa amb la qual tant van gaudir en la infància. Zuriñe, per exemple, va manifestar:

“Pregunta. Ara et sembla que estàs jugant en un esport de nois o no?”

“No, penso que no té res que veure. És un esport mixt, cal ser hàbil i res més, no penso que demostris ser més home o més dona. Sempre m’ha agradat [jugar a pilota basca] i és el millor que he fet en la meua maduresa” (Zuriñe).

Respecte a les relacions socials i a la creació del sentiment grupal, totes les pilotaris subratllen l’ambient que es crea durant el curs i la seva satisfacció i determinació de compartir l’activitat amb les dones del seu grup. Igual que va observar Roura Coma (1999), arriben fins i tot a gaudir amb algunes activitats complementàries fora de la sessió de pilota setmanal, que poden estar relacionades o no amb AFD. Un altre exemple d’aquest ambient col·lectiu són les converses que sorgien durant les sessions, senyal de la confiança que es va generar entre elles, aspecte que també se subratlla en altres estudis (Hornibrook et al., 1997; Whittington et al., 2011):

“Jo em mantinc en aquest grup per la gent. A les tardes hi ha menys gent i es juga més, però jo he triat el dels matins per les relacions” (Ainara).

D’acord amb Bruening et al. (2009), el fet que el programa s’adreci exclusivament a les dones ajuda a crear aquest sentiment grupal i de comunitat, ja que es construeixen relacions significatives amb iguals (Allender et al., 2006).

Respecte a la percepció de l’activitat i la relació amb les seves tasques diàries, es genera un espai únicament per a elles, podent evadir-se de les responsabilitats familiars i del dia a dia, creant un clima positiu d’aprenentatge i promovent l’experiència en AFD de recreació, d’acord amb el que exposen Whittington et al. (2011). Com anteriorment s’ha posat de manifest (Fernández-Lasa, Usabiaga i Castellano, 2015), les jugadores perceben l’entrenament setmanal de pilota com “la seva hora i el seu dia”. I així es constata en les experiències d’Itsaso i Haizea:

“És l’únic moment del dia que estan fora de la seva família, que no estan amb els seus fills o els seus marits o el vincle que tenen. Per a elles és un

them, it's a moment of freedom and that's how they experience it. It is a space for them, their time, and they respect it quite a lot" (Haizea).

The creation of a programme adapted to the skill level of each participant, the most inclusive scenario from their perspective, which was outside the existing models in Basque pelota until then, is extraordinarily important since it facilitates their success, thanks to the positive actions in programmes with women which match their level of responsibility and their needs (Gehring, 2005; Hornibrook et al., 1997; Puig & Soler, 2003). In the opinion of Gurutze, that inclusive climate is achieved thanks to the fact that they are in their own space, without men:

"I think that it's a space where I can participate. At my level, of course. And I'm sure that there are some men I could beat, but this is my own space and I feel like we're not within a man's domain" (Gurutze).

In this study, the participants also stated that the experience would have been different if the context had been co-ed, which has a direct relationship with continuous participation and adherence to the physical activity.

"If someone wants to join this group, we set one condition: that they be a woman, since this is the essence of the programme: creating spaces for women. Nothing else matters to us" (Marian).

Another of the benefits of programmes targeted solely at women is related to their sense of safety and comfort (Whittington et al., 2011), establishing a better connection with others and freedom from stereotypes (Gehring, 2005; Little, 2002). When Gurutze refers to the sense of safety she gets from her peers when they attend the annual festival of recreational courses, she says the following:

"I think it's easier in a group. The group protects you" (Gurutze).

An increase in the desire for the female Basque pelota players to participate was noted, which may be directly related to the success of the programmes targeted exclusively at women (Hornibrook et al., 1997; McDermott, 2004; Taylor et al., 2013), since several

moment d'alliberament i el viuen així. És un espai per a elles, el seu moment i el respecten bastant" (Haizea).

La creació d'un programa adaptat al nivell de desresa de cada participant, un escenari més inclusiu des de la seva perspectiva i fora dels models existents en pilota basca fins al moment, és de summa importància, ja que això facilita el seu èxit, gràcies a les accions positives en programes amb dones que s'ajusten al seu nivell de responsabilitat i les seves necessitats (Gehring, 2005; Hornibrook et al., 1997; Puig i Soler, 2003). En opinió de Gurutze aquest clima inclusiu s'aconsegueix gràcies al fet que són al seu espai, sense homes:

"A mi em sembla que és un espai on puc participar jo. Al meu nivell, per descomptat. I tinc clar que a segons quin home li guanyaria, però aquest és el meu propi espai i a mi no em sembla que estiguem en un domini dels homes" (Gurutze).

En aquest estudi també s'exposa que l'experiència hagués estat diferent si el context hagués estat mixt, la qual cosa té relació directa amb la participació continuada i l'adherència a l'activitat física.

"Si algú vol integrar-se en aquest grup nosaltres posaríem una condició, que sigui dona, ja que és aquesta l'essència del programa, crear espais per a les dones. La resta ens seria igual" (Marian).

Un altre dels beneficis dels programes adreçats només a dones té relació amb el sentiment de seguretat i confort (Whittington et al., 2011), establint major connexió amb les altres i llibertat sobre els estereotips (Gehring, 2005; Little, 2002). Gurutze, quan es refereix al sentiment de seguretat que li transmeten les seves companyes en acudir a la festa anual dels cursos recreatius, diu el següent:

"Jo crec que si és en grup és més fàcil. El grup et protegeix" (Gurutze).

S'observa un gran increment del desig de participar entre les pilotaris, que pot estar directament relacionat amb l'èxit que obtenen els programes adreçats únicament a dones (Hornibrook et al., 1997; McDermott, 2004; Taylor et al., 2013), ja que hi

participants have signed up for different courses. Furthermore, their level of involvement is higher (Taylor et al., 2013). Zuriñe, for example, has been in the same group for ten years, after she began to participate in the recreational pelota courses; she mentions the following:

“I never miss the courses, they’re sacred, and then Wednesdays the group often meets, or with my daughter, with Jone, to play on our own. I also tend to go play on Saturdays” (Zuriñe).

Due to a clear process of empowerment, some of them not only continue to participate in the courses but have also created another group made up of former course mates, and they participate in popular festivals, make other plans outside of sports or try another kind of sport. This attitude is an example of the level of engagement they have reached. Concurring with McDermott (2004) and Whittington et al. (2011), it is concluded that it is more difficult for empowerment activities to occur in co-ed contexts, since the social context would be different (McDermott, 2004; Whittington et al., 2011).

Finally, we should stress the non-competitive or less competitive nature of women in recreational physical-sport activity programmes (Flintoff & Scraton, 2001; Hall, 2003; Hornibrook et al., 1997; Marsh & Peart, 1988). Because of this, a more cooperative atmosphere is created where winning or losing is not as important as sharing the time playing pelota with each other, as shown in the quote below:

“I’m not in pelota to compete. I think it’s to do physical exercise and have fun. I want nothing to do with competition” (Gurutze).

In this sense, the expressions of the interviewees and the notes taken based on the observations of the sessions show that the tasks or exercises that the participants enjoy the most reflect a cooperative typology, that is, games where no one wins or loses, or if they are competitive, it does not matter who wins or loses. This kind of activity promotes an enjoyment of repetition (Etxebeste, 2012), fosters social relations and, according to Lavega, Lagardera, March, Rovira, and Coelho Araújo (2014), implies feeling positive emotions, especially among women.

ha diverses participants que han repetit en diferents cursos. A més, el seu nivell d’implicació és més alt (Taylor et al., 2013). Zuriñe, per exemple, segueix en el mateix grup deu anys després que comencés a participar en els cursos recreatius de pilota i comenta el següent:

“Als cursets no fallada, això és sagrat, i després els dimecres solíem quedar les del grup o amb la filla, amb Jone, per a jugar pel nostre compte. També sol anar els dissabtes a jugar” (Zuriñe).

Algunes, a causa d’un clar procés d’apoderament, a més de continuar participant en els cursos, han format un altre grup format per antigues companyes, participant en campionats populars, realitzant altres plans fora de l’àmbit esportiu o provant alguna altra modalitat. Aquesta actitud és un exemple del nivell d’implicació que han aconseguit. Coincidint amb McDermott (2004) i Whittington et al. (2011), es conclou que és més difícil que les activitats d’apoderament ocorrin en contextos mixtos, ja que el context social seria diferent (McDermott, 2004; Whittington et al., 2011).

Ressaltar, finalment, el caràcter no competitiu o menys competitiu de les dones en programes d’activitats físicoesportives recreatives (Flintoff i Scraton, 2001; Hall, 2003; Hornibrook et al., 1997; Marsh i Peart, 1988). Gràcies a això es crea una atmosfera més cooperativa, on no resulta tan important guanyar o perdre, sinó compartir el moment de jugar a pilota entre elles, com mostren les següents cites:

“Jo no em veig en la pilota per a competir. Em sembla que és fer exercici físic i passar-ho bé. Jo ho veig allunyat de la competició” (Gurutze).

En aquest sentit, les manifestacions de les entrevistades i les anotacions realitzades a partir de les observacions de les sessions constaten que les tasques o exercicis que més agraden a les participants responen a una tipologia cooperativa, és a dir, jocs on ningú guanya o perd, o en el cas de ser de caràcter competitiu, són sense memòria. Aquest tipus d’activitats promouen el gaudi per la repetició (Etxebeste, 2012), fomenten les relacions socials, i d’acord amb Lavega, Lagardera, March, Rovira i Coelho Araújo (2014), implica el sentiment d’emocions positives, preferentment en el cas de les dones.

Conclusions

After evaluating the impact of the EM project on the range of reactional Basque pelota activities, we can highlight the positive impact it had on the women interviewed, who believe that this is because the programme was designed from the standpoint of women and for women. The features of this project could be used to facilitate women's access to recreation in other sports considered "for men" by creating referents and giving them visibility. In this sense, it is essential to offer activities designed based on their needs and performed among peers (women), since this is a chance for them to adhere to these sports in a different way.

According to the participants themselves, the success of EM is related to the mutual desire to share that space and time with the others, where the participants can get away from family responsibilities and create a sense of group belonging where they can support each other. The motivational climate of safety and complicity which arises among the participants is facilitated in part by the cooperative (not competitive) nature of the activities, or because they put fun ahead of worrying about the other players' level of play. An inclusive atmosphere is created where any woman is welcome. The FGPV has taken an important step towards gender equality by transforming the Guipuzcoan context via a recreational programme custom-made for female pelota players. However, when designing and promoting recreational programmes for women in sports that are considered "for men", the following actions should be taken into account:

- Organising recreational courses exclusively for women.
- Designing cooperative or largely uncompetitive tasks (games with no consequences of winning or losing), where the repetition of motor behaviours becomes important and positive or collaborative interactions among participants are reinforced.
- Providing a space and time to free women from their daily routines in a safe, comfortable environment.
- Proposing additional activities outside the sessions to strengthen the sense of group belonging.
- Designing, evaluating and optimising the programmes with the direct input of the course participants (programmes designed and improved with and for them).

Conclusions

Després d'avaluar l'impacte del projecte EM en l'oferta recreativa de pilota basca, es pot ressaltar l'impacte positiu generat en les dones entrevistades, les quals creuen que es deu al fet que el programa s'ha dissenyat a partir de l'òptica de les dones i per a les dones. Els trets d'aquest projecte podrien emprar-se per a facilitar l'accés de les dones a l'àmbit recreatiu en altres esports considerats "d'homes", creant referents i donant-los visibilitat. En aquest sentit, és fonamental oferir activitats dissenyades a partir de les seves necessitats, realitzades entre iguals (entre dones), ja que suposa una oportunitat perquè s'adhereixin a aquests esports d'una altra manera.

En boca de les pròpies participants, l'èxit d'EM es relaciona amb el desig mutu de compartir amb les altres aquest espai i aquest temps, on les participants poden evadir-se de les responsabilitats familiars i crear un sentiment grupal amb el qual es donen suport entre elles; el clima motivacional de seguretat i complicitat que es genera entre participants, facilitat en part pel caràcter cooperatiu (no competitiu) de les activitats o perquè anteposen la diversió sense donar-li gens d'importància al nivell de joc de les altres jugadores; una atmosfera inclusiva, on qualsevol dona és benvinguda. La FGPV ha fet un important pas cap a la igualtat de gènere, transformant el context guipuscoà a través d'un programa recreatiu fet a la mesura de les dones pilotaris. No obstant això, a l'hora de dissenyar i impulsar programes recreatius per a dones en esports considerats "d'homes", es podrien tenir en compte les accions següents:

- Organitzar cursos recreatius exclusivament per a dones.
- Dissenyar tasques cooperatives o poc competitives (jocs sense memòria) on la repetició de les conductes motrius cobra rellevància i es reforcen les interaccions positives o col·laboratives entre les participants.
- Facilitar un espai i una hora per alliberar les dones de la seva rutina diària en un ambient de seguretat i confort.
- Proposar activitats complementàries fora de les sessions per a enfortir el sentiment grupal i de pertinença.
- Dissenyar, avaluar i optimitzar els programes amb la participació directa de les cursetistes (programes dissenyats i millorats amb i per a elles).

This study included no participants who dropped out of the programme; nor were women who were not enthusiastic about participating in the programme interviewed. These two aspects could have influenced the results and shaped the conclusions, so it would be essential to address their perspectives in future studies. In this way, we could better understand some participants' lack of adherence or the reasons why other women are not interested in enrolling in the recreational Basque pelota courses.

Conflict of Interests

No conflict of interest was reported by the authors.

En aquest estudi no es va contactar amb cap participant que hagués abandonat el programa, i tampoc es van entrevistar dones que no es van animar a participar-hi. Aquests dos aspectes podrien influir en els resultats i puntualitzar les conclusions, per la qual cosa sembla necessari abordar les seves perspectives en futurs treballs. D'aquesta forma, es podria comprendre la falta d'adherència d'algunes participants o les raons per les quals altres dones no s'animen a inscriure's en els cursos recreatius de pilota basca.

Conflicte d'interessos

Les autories no han comunicat cap conflicte d'interessos.

References

- Allender, S., Cowburn, G., & Foster, C. (2006). Understanding participation in sport and physical activity among children and adults: A review of qualitative studies. *Health Education Research*, 21(6), 826-835. doi:10.1093/her/cyl063
- Anguera Argilaga, M. T., & Hernández Mendo, A. (2005). Evaluación de programas de actividad física. A A. Hernández Mendo (Coord.), *Psicología del Deporte (Vol. II). Metodología* (pàg. 151-199). Sevilla: Waunceulen.
- Birrel, S. J. (2000). Feminist theories for sport. A J. Coakley & E. Dunning (Eds.), *Handbook of Sports Studies* (61-76). London: Sage.
- Bracey, G. W. (2006). Single sex education: No easy answer. *Principal Leadership*, 7(4), 52-55.
- Bruening, E., Dover, K. M., & Clark, B. S. (2009). Preadolescent female development through sport and physical activity. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 80(1), 87-101.
- Castejón Oliva, F. J. (2007). *Evaluación de programas en ciencias de la actividad física*. Madrid: Síntesis.
- Channon, A., Dashper, K., Fletcher, T., & Lake, R. J. (2016). The promises and pitfalls of sex integration in sport and physical culture. *Sport in Society*, 19(8-9), 1111-1124. doi:10.1080/17430437.2016.1116167
- Cortis, N. (2009). Social inclusion and sport: Culturally diverse women's perspectives. *Australian Journal of Social Issues*, 44(1), 91-106. doi:10.1002/j.1839-4655.2009.tb00132.x
- Culp, R. H. (1998). Adolescent girls and outdoor recreation: A case study examining constraints and effective programming. *Journal of Leisure Research*, 30(3), 356-379. doi:10.1080/00222216.1998.11949838
- Del Valle, T. (2001). *Emakumeak Euskal Herrian: (erresistentziak eta hausturak)*. [Mujeres en el País Vasco: resistencias y rupturas]. Donostia-San Sebastián: Gaiak.
- Domínguez, M., & Dávila, A. (2008). La práctica conversacional del grupo de discusión: jóvenes, ciudadanías y nuevos derechos. A L. Gordo & A. Serrano Pascual, *Estrategias y prácticas cualitativas de investigación social* (pàg. 97-125). Madrid: Pearson-Prentice Hall.
- Etxebeste, J. (2012). *À cloche-pied. Les jeux sportifs traditionnels et la socialisation des enfants basques*. Sarrebruck: Editions Universitaires Européennes.
- Fernandez-Lasa, U., Usabiaga, O., Castellano, J., Etxeberria, J. C., & Mendizabal, M. (2015). Emakumea Pilotari: erne al da hazia? A

Referències

- Emakunde (Ed.). *Congreso internacional para el impulso de políticas de igualdad de mujeres y hombres. "Reflexiones y estrategias en contextos de crisis, redes e innovaciones"* (Vol. 3, pàg. 39-50). Vitoria-Gasteiz: Emakunde - Instituto Vasco de la Mujer.
- Fernandez-Lasa, U., Usabiaga, O., Martos-García, D., & Castellano, J. (2015). Creating and maintaining social networks: Women's participation in Basque pilota. *RICYDE. Revista Internacional de Ciencias del Deporte*, 40(11), 129-144. doi:10.5232/ricyde2015.04003
- Fernandez-Lasa, U., Usabiaga, O., & Castellano, J. (2015). Emakume pilotariak: gure taldea, gure ordua [Las mujeres pelotaris: nuestro grupo, nuestra hora]. *Uztaro*, 93, 5-16.
- Federación Guipuzcoana de Pelota Vasca. (2004a). *Proyecto Emakumea Pilotari. Creación*. Donostia: documento no publicado.
- Federación Guipuzcoana de Pelota Vasca. (2004b). *Memoria de presentación de Emakumea Pilotari*. Donostia: documento no publicat.
- Federación Guipuzcoana de Pelota Vasca. (2012). *Balance de Emakumea Pilotari*. Donostia: documento no publicat.
- Federación Guipuzcoana de Pelota Vasca. (2017). *Evolución de la participación en los cursos recreativos. Memoria del proyecto Emakumea Pilotari*. Donostia: documento no publicat.
- Flintoff, A., & Scraton, S. (2001). Stepping into active leisure? Young women's perceptions of active lifestyles and their experiences of school physical education. *Sport, Education and Society*, 6, 5-21. doi:10.1080/713696043
- Friese, S. (2012). *Qualitative data analysis with ATLAS.ti*. Londres: SAGE Publications Ltd.
- Gehring, J. (2005). Researchers say girls thrive in single-sex gym classes. *Education Week*, 25(1), 13.
- González-Abriksketa, O. (2005). *Pelota Vasca: un ritual, una estética*. Bilbao: Editores Muelle de Uribitarte.
- Guba, E., & Lincoln, Y. (1994). Paradigmas en pugna en la investigación cualitativa. A N. Denzin & I. Lincoln, *Handbook of Qualitative Research* (pàg. 105-117). Londres: Sage.
- Gubby, L., & Wellard, I. (2015). Sporting equality and gender neutrality in korfbal. *Sport in Society*, 19(8-9), 1171-1185. doi:10.1080/17430437.2015.1096261
- Hall, M. A. (2003). The game of choice: Girls' and women's soccer in Canada. *Soccer & Society*, 4(2-3), 30-46. doi:10.1080/14660970512331390815

- Hargreaves, J. (2000). *Heroines of sport: The politics of difference and identity*. Londres: Routledge.
- Hornibrook, T., Brinkert, E., Diana, P., Seimens, R., Mitten, D., & Priest, S. (1997). The benefits and motivations of all women's programs. *The Journal of Experiential Education*, 20(3), 152-158. doi:10.1177/105382599702000307
- Kemmis, S., & Stake, R. (1988). *Evaluating curriculum*. Victoria: Deakin University Press.
- Kruisselbrink, L. D., Dodge, A. M., Swanburg, S. L., & MacLeod, A. L. (2004). Influence of same-sex and mixed-sex exercise settings on the social physique anxiety and exercise intentions of males and females. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 26, 616-622. doi:10.1123/jsep.26.4.616
- Larneby, M. (2016). Transcending gender hierarchies? Young people and floorball in Swedish school sport. *Sport in Society*, 19(8-9), 1202-1213. doi:10.1080/17430437.2016.1159194
- Lavega, P., Lagardera, F., March, J., Rovira, G., & Coelho Araújo, P. (2014). Efecto de la cooperación motriz en la vivencia emocional positiva: perspectiva de género. *Movimento*, 20(2), 593-618. doi:10.22456/1982-8918.38120
- Little, D. E. (2002). Women and adventure recreation: reconstructing leisure constraints and adventure experiences to negotiate continuing participation. *Journal of Leisure Research*, 34(2), 157-177. doi:10.1080/00222216.2002.11949967
- Markula, P., & Silk, M. (Eds.). (2011). *Qualitative Research for Physical Culture*. London: Palgrave Macmillan. doi:10.1057/9780230305632
- Marsh, H. W., & Peart, N. D. (1988). Competitive and cooperative physical fitness training programs for girls: Effects on physical fitness and multidimensional self-concepts. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 10(4), 390-407. doi:10.1123/jsep.10.4.390
- McDermott, L. (2004). Exploring intersections of physicality and female-only canoeing experiences. *Leisure Studies*, 23(3), 283-301. doi:10.1080/0261436042000253039
- Nespor, J. (2000). Anonymity and place in qualitative inquiry. *Qualitative Inquiry*, 6(4), 546-569. doi:10.1177/107780040000600408
- Parry, D. C. (2014). My transformative desires: Enacting feminist social justice leisure research. *Leisure Sciences*, 36(4), 349-364. doi:10.1080/01490400.2014.916976
- Pfister, G. (2010). Women in sport – Gender relations and future perspectives. *Sport in Society*, 13(2), 234-248. doi:10.1080/17430430903522954
- Puig, N., & Soler, S. (2003) Women and sport in Spain. A G. Pfister & I. Hartmann-Tews (Eds.), *Women and sport: A crosscultural analysis* (pàg. 83-101). London: Routledge.
- Roura Coma, G. (1999). Un programa d'activitat física per a dones adultes. *Apunts. Educació Física i Esports*, 57, 100-104.
- Taylor, J. (2014). The impact of the 'Girls on the Move' leadership programme on young female leaders' self-esteem. *Leisure Studies*, 33(1), 62-74. doi:10.1080/02614367.2012.727459
- Taylor, J., Hughes, A., & Koufaki, P. (2013). The impact of community-based physical activity projects on girls' and young women's engagement in physical activity: Findings from an evaluation of the 'Girls on the Move' programme. *Managing Leisure*, 18(1), 46-60. doi:10.1080/13606719.2012.742225
- Urrutia, J. M., & Sagastizabal, J. (2009). *Erraketistak – Las raquetistas*. Durango: Museo de Arte e Historia de Durango.
- Whittington, A., Mack E. N., Budbill, N. W., & McKenney, P. (2011). All-girls adventure programmes: What are the benefits? *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 11(1), 1-14. doi:10.1080/14729679.2010.505817
- Whittington, A. (2006). Challenging girls' constructions of femininity in the outdoors. *Journal of Experiential Education*, 28(3), 205-221. doi:10.1177/105382590602800304

Article Citation | Citació de l'article

Fernández-Lasa, U., & Usabiaga, O. (2019). *Emakumea Pilotari: The Impact of a Recreational Programme Designed with and for Female Basque Pelota Players*. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 137, 129-141. doi:10.5672/apunts.2014-0983.es.(2019/3).137.10